

հրկագործական երգիր , ընտանեկան երգեր , սիրոյ երգեր , երգիծական երգեր , պանդուխսի երգեր , մահուան երգեր , հարսանեկան երգեր , եւն . (1) .

Պարի երգելը մեծ մասամբ շատ հին ըլլալու են : Պարերը բաւական այցան են . կան որ հովուերգական նկարագիր ունին , ուղիչներ՝ առաջական ոգութ , այլք՝ կատակածներ . Ամենէն նշանաւորներէն ու յատկանշուկաններէն մին՝ Մուշի Շորորն է , որուն եղանակը այս իրիկուն պիտի նուազուի՛ Երիւանի պարերգներու . շարիբ մը հետ ։ Մուշը մայրաքաղաքին է Տարօնի ազնին նահանգին , բնալիքը Մամիկոնեանց հերոսական ցեղին , որ գարերով Հայոստանի փանանը եղաւ . Ան մատուորակն վասարան մըն էր նաեւ . առած է քանի մը մծ գրաէտներ և մին Հայոց ամենէն բրձը երաժշտներէն , Խաչատուր Տարօնեցին , որուն գեղեցկագոյն շարականներէն մին , « Եղորուորդ խորին »ը , պիտի երգուի այս իրիկուն :

Եղորը կը պարէն Մուշ Ս. Կալապաւսի մոծ ուխտագնացութեան : Հանդիսաւոր պար մըն է՝ ծանր , գրիթէ կրօնական նկարազրով : Զայն կը պարեն բոլորը միասին , այր , կին , ծեր ու մանուկ . անսահման բոլորապար մըն է , երբեմն երկու երեք հարգելու հոգիկով կազմուած : Թմրուկի քանի մը հարուածէ յետոյ պարողները շրջանակը ձեւ ացնելու հարաբոր , զուրնան կը սկի եղանակն ողորել , և բոլորակը կը տասանի թեթեւ ու շատ յամբ շարժումնվ մը . Ներգաղնակ ճօնում մըն է , նմանութիւն հասկերու գէտվէտման՝ սիւքին տակ որ կ'օրօրէ զանոնք . Բոլոր անոնք որ պարին կը մասնակցին , խորին յափշտակութեան մը մէջ սուզուած կը թուին . բոլոր , անձան , քաղցր ու ծանրաշուք յուզմունքով մը զինովցած , կ'ունինդրէն մերոտին որ օդին մէջ կ'երկարածէ իր ցաւագին անուշութիւնը . Մերթ երաժշտութիւնը քիչ մը կ'երագէ իր շարժումը , խուսափուկ ժայիտ մը կ'ուրատագէտ , յետոյ նորէն կ'իյաս իր երազուն խոկմանը մէջ . Այս պարը պէտք է շատ հին ըլլայ , շատ հաւանականաբար մնացորդ մը

(1) Այսուղի մահրաման վերլուծում ժողովրդական երգերու , և օրինակներ :

հեթանոսական շրջանին , « եսակ մը միսափքու կան պոր՝ ի պասիւ պաշտպան աստու ածի մը : Աշուղներու բանաստեղծութիւնը , ժողովրդական բանաստեղծութիւնն է՝ աւելի փայլուն , աւելի նուրբ ձեւալվ մը , ոզին եւ գեղից կագիտութիւնը նոյնին են : (1)

Այժմ թողոնք , Տիկինուեր ու Պարսններ , որ երաժշտութիւնը խօսի : Ան իր մասին աւելի լաւ կը խօսի քան բոլոր բացատրողական բառեր : Բայց թերեւս անօգուտ չէր այս քանի մը գծոլ ցոյց տալ ձևի հոգիանութիւնն այն ժողովրդին որ զան յացած է եւ մնական տեղորոր որ մէջ յօրինուած է ան Յանուն Փարիզի Հայկական Միութեան , որ կաղմակերպեց այս երկոյթը՝ հայ արուեստի մասին Փարիզեան համարկութիւն գտափար մը տալու համար , չնորհակարութիւն կը յայտնիմ ձեզի որ այսպէս խուն բազմութեամբ եւ այդքան բարեացակամ համակրութեամբ եկած էք լսելու մեր ազգային երաժշտութիւնը :

Ա. Զ.

Mercure Musicalի դեկտ. 15ի թիւն մէջ , ուր համարակուած են նաեւ՝ իր առանձին յօդուած՝ Պ. Զօպաննեանի բանախօսութեան զիխաւու հաստածները . Պ. Լուի Լալուա , բերքին տօնուենք , կը գրէ .

Մեր նախորդ նամակին մէջ հարտարակուած եղանակները եւ Պ. Զօպաննեանի պերճաւան խօսերը այնքան բարձրօրէն կը գովեն հայ երաժշտութիւն՝ որ ոչ ոք չափազանցութեան մեղադրանքը պիտի ընէ ինծի երէ ըսեմ թէ այս նուագահանգէստ յայտնութիւն մը եւ զմայլնք մը եղաւ . Մենք ոչ մէկը . կարծեմ , բաց է այդ մասին ժանօթութիւն ունեցող սակաւաթիւն անձերէ . — կրնար մտքէն անցնել գեղեցկութիւններն այդ արուեստին որ խիկագէս ո'չ եւ բարպական է ոչ արեւելեան , այլ ունի նկարա-

(1) Յալորը հատուածները նուիրուած են զամական բանաստեղծութեան և երեկոյթին մէջ երգուելիք կը տողերու մասին լուսաբանաթեան :

դիր մը՝ աշխարհիս մէջ մէ՛կ հատիկ՝ չնորհալիք քաղցրութեան, խորաթափանց յուզման եւ ազնիւ գորովի : Եղանակներ՝ փափուկ եւ սակայն որոշ թաւալպումներով, ճկուն ու կինդանի կը շռութիւններ, երածշտութիւն մը որ ամբողջապէս սրտէ կը բղիս եւ կը հոսի ինչպէս ջուր մը զով, թափանցիկ ու պայծառ : Արեւ կայ այդ երգերուն մէջ, բայց ո՛չ լափող արեւ Արարիոյ եւ Պարսկաստանի անտապատներուն լոյս մը ոսկեզօծ, համակ երկնացին, որուն ջերմութիւնը փայփայանք մըն է սարերու սպափակութեանը, անտառներու կանանչութեանը եւ կարկանդղ առուակներու ցողքերուն թերեւս չեն սիալիր. անոնք որ Դրախտը կը զետեղեն Հայաստանի մէջ՝ Արարատ լիրան ստորոտը, որովհետեւ այդ երկիրը, որուն պատմութիւնը անքան զժբաղջ է եղած, ընտեղալ աշխարհ մըն է արգարեւ, ուր բեղնաւոր ու բարեցացակամ բնութիւնը իր բարիները կը շատոյէ մարդուն և երկան, խաղող, միրուն ու մատուն հովուերգութիւն մը, ահա՞ ինչ որ եղած է հայ զի գերու կեանքը, հակառակ ան բոլոր պատուաններուն որ անսնց վրայէն անցած են : Մարդու հոգին այդ բարերաստիկ աշխարհն արքանի մնացած է. կանած է, ինչ իր խորը, իր բնիկ մարդութիւնը, իրերու բարութիւնը վրայ իր քասանութիւնը եւ իր լոյսի որ կեանքի սէրը և եւ պարզապատութեան այդ անգին գանձի գոր ոչ թիւրիրը, ոչ թիւրաւըր, ոչ թուսեր, ա՛լ աւելի բարերարոս, կրցած են ըմբռնել ոչ ալ յափտակել, մեզի փոխանցուած է անեղջ՝ այդ գեղագիծ երգերուն մէջ, ծաղկիներ՝ երինավձու ու խորումնամփու, միրյ երգին են, մելանմէջիկ ու հաջդշու ինչպէս աշխարհիս խոլոր թրկիներուն նոյնանեսակ երդիրը, բայց գեղեցիկութեան հանդէպ խանդաղանացին յնաշման մասնաշատուկ երանձնէլ մը : Աշխանանքին երդին, երիամի իրշաղակներ՝ հնարումտ ձայննոյնդներով, մէկ լեռնէ միւսը արձանանքելու անհմանուած եւ աշխատանքի միւլը. « ջան » եղը, եղանակը, բարեկամի; դիմէէշ մրժակիցը հայ երկարուծին : Ու զարձեալ ողեր, ուր լքումին կամ պանդինութիւնն անուղղ արդամութիւնը կ'արտաշչուու ազատօքէն, — որովհետեւ ոչ մեզագրանք կը խառնուի անոր, ո՛չ ընդգուռում, եկեղեցական երգելը, նոյնպէս բոլորովին քո-

դովրտական, ոչինչ ունին այն քիչ մը վախկոտ յարգունքին որ մեր գրիգորեան երգեցողութիւնը կապուած կը պահէ նոյն իսկ իր յոյսի ու վըստահութեան պահերուն մէջ, ատանց զեղումներն են հոգիի մը որ ինքզինքը ամբողջովին կը բանայ իր Աստուծոյն եւ անոր կը յանձնէ, սիրոյ խոյանքի մը մէջ, իր բոլոր մտածութիւնն ու իր կեանքն ամրող, անմոց մէջ թթթալը կ'ըզգացուի հրավատ ու միստիքական հաւատաքի մը որ առանց ծիգի կը համար յափշտակութեան կատարիներուն, որոնց մեր Արեւմուտաքին մէջ՝ սակաւաթիւ ընտրեաններ միայն կրյած են բարձրանալ. վերջապէս, ողարիւը չունին մեր հապճակը ոչ ալ մեր կշռական կարծրութիւնները . մերթ ծանր ու կրօնաշունչ, մերթ մեղմ ինչպէս երդ մը սիրոյ, կամ թիթիւ՝ անմեղ հրձանքով մը, աննա միշտ խորապէս արտայայտիչ են, ճշմարիտ երաժշտութիւններաշնակ ու ազատ գեղեցիկ մարմիններուն Այդ պարերէն այս նուագաանդէսին մէջ՝ եղանակները միայն ունեցածք, եւ ոչ տեսիլը, բայց այդ տեսիլը կ'ոգուէր փափուկ արուեստովը Օր. Շուշիկ Բարայեանն, որ զիտէ զաշնակին տալ ազգային նուագաաններուն սուր կամ սորզեալ հնչականութիւնները, եւ անեղծ պահանջները անեղծ պահանջները, կը հետեւի մը չորոշ . կը զգացուի որ արուեստազիտունն մաքին մէջ ունի ոչ թէ միմիայն նօթեր, ճերմակի վրայ սեւ, այլ թէ չէրովը կը հետեւի պարին, եւ մենք ալ իրեն հետ կը հետեւինք անոր . կը տեսնենք երկարածիք օօրուումը, նախերդանք այն անսահման կլորպարին որ երիտասարդներն ու ծերերը, ամերգու ժողովուրիք մը — կը միացնէ, կամ ծագուն քմայքը պատանիներուն եւ աղջկանց, թեթեւ սուտումները, զարձգաձանմերը, ճկուն բազւները որ կը բարձրանան ու կը վէտվէտին ինչպէս սոստիր սիւրեն փափառաւած . . . Սըմանչելի՛ երկիր, ուր պարը ամենուն համար ընական լեզու մըն է, ուր իւրաքանչիւրը կը ու անձնատուր ըլլակ գեղեցիկ իրիկուան մը ներշնչումին եւ իր ամրող էնութիւնը կենդանի պատկեր մը զարծնել ու բարտութեան, կամ կարօտին, կամ զգանքին :

Ծիր ծարգիքն Բարձյան, օդ մէկ քանի մելուսներ երգեց այս նուագաաններէսին, մէջ յառաջիւմնիւն ըլլակ թուեցաւ ինծի : շա-

տոնց նկատած էր իր մէջ զմայլելի թեմպով ձայն մը ճապուկ եւ ընդարձակ, բայց զեռ չէի տեսներ իր մէջ ճանարձակման այդ յստակոթիւնը եւ զօրութիւնը որ ամբողջ սրահը հմայուած ու կարծես զիթուած պահեց. Թերեւս իրեն կը պարտինք նուազահանդէսն լաւագոյն վայրկեանները, ինչպէս եւ իր աշակերտ Պ. Մուուունեանին, որ ունի թենորի ձայն մը ըստ քանիլի աւ ամիսներ կարիլի է ըսել թէ այդ երթաւասարդը այլ եւս ոչինչ ունի սորվելու: Դիրի չնեղանայ անշուշտ եթէ ըսեմ թէ իր արտայայտելու ձեւը, շատ երաժշապական ու լուգութեալից, երբեմն փէջ մը թատերական երեւցաւ ինչ ծի, և թէ շատ աւելի կը սիրեմ Օր. Բարայեանի արտայայտելու ձեւը՝ իր նրգութեան, չորրին եւ գորդոր անկեղծութեանը համար, Պ. Շահ-Մուրատաեանի ձայնը աւելի նախական եւ ամենի հրաշալի տպաւորութիւն թողուց երկրագործի երգերուն մէջ. Եւ Կոմիտաս վարդապետ, որ քաղութիւնն ունեցաւ գալ իմքերը զեկավարելու եւ ինքն իսկ մելոտիներ երգելու, Տիրամայրին մէջ բարձրացաց յուզմունքի այնպիս ներուժութեան մը որ գրեթէ արցունք բերելու աստիճանին կը համանէր եւ որուն համար հասարակութիւնը «օվասին» մը ըրաւ իրեն. Ոչինչ աւելի սրտաշարժ էր քան տեսնել հասարակութեան ծափերուն առջեւ իր խոնարիք՝ քաղցրութեամբ ու վեհութեամբ՝ ուն բարձր վեղարին առակ, յետոյ զարձեալ նասիլը Միւսթէլ երգինիկին առջեւ ու կրկնելը տաղին վերջին տունը, երգելով զայն գրեթէ ցած ձայնով, մեծ վրշակերու զաղանիքին մէջ, երկրամած կարելցութեան ու ամիտիւած խոկման շետերով, որ աստուածային ներկայութիւնը զգալի կ'ընկն Շատ մը ուրիշ մելոտիներ կըրկնուեցան այսպէս, Տիր ողորմեան, զոր երգեց Պ. Մուզունեան եւ որուն ինումբը կ'ընկերանար իսորագեցիկ ձայնորումներով, իմ յինարին եարը քննուշ երգը զոր երգեց Օր. Բարայեան, Պ. Շահ-Մուրատաեանի երգած կուտելը, եւն. Քիչ անգամ տեսնուած էր աւելի լեցուն ու խանդական սրան մը: Կոմիտաս վարդապետը, որուն կը պատկանի այդ մելոտիները հաւաքած եւ անոնց գեղեցկութիւնները առաջին անգամ զգացած ըլլալու պատիւը, ինքինքը յամնեց

հարամիտ ու փափկանաշաղակ երաժշխատ մը (compositeur), որպէսետեւ անմնցէ շատերուն կցած էր դաշնակի կամ խմբի ընկերացում մը, ուր կը տեսնուի ամենաճիշդ ու ամենանուրը զգացում մը ագդային թօնալիթէ մին եւ գոյսին: Ժողովրդական մելոտիներու ընկերացման հարցը շատ գուտարաւ լուծուելիք ինդիր մըն է: Բայց պէտք չէ զանդարտի երբ ճարտար ու պատկառու ձեռքիր կը կարարին այդ զգանատաւորումը, զոր մըր ականջներուն նախապաշարումը թերեւս հարկաւոր կը կացուցանէ, կամ գոնի օգտակար՝ ի օկզրան:

Գրիւսէլի Guide Musicalը իր դեկտ. Ցի թիւին մէջ կը գրէ.

Այսժամ ամէն ոք համաձայն է ժողովրդական երաշշտութեան բարձր ու այլպահն շնորհկանութիւնն ընդունելու, եւ՝ գրեթէ երեք քառորդ զար առաջ նուսերու տուած օրինակին հետեւելով, շատերը չմանադիր կ'ըլլան ցեղերու անմնուն ներջնչան զանձերը շահագրծելու: Անցեալ շարաթի ըրիկուն Սալ աէ-թ-Ակրիքիւթիօրի հայկական նուագահանդէսին մէջ, Կոմիտաս վարդապետը ինքզինքը յայտնեց իր թանկագին ծառայողը զատի մը որ այդպիսի անձնութերութեան մը արժանի էր. խորագեցիկ է գեղեցկութիւնը այդ բոլոր հայկական մելոտիներուն, որ իր չնորհիւ, արտեստագէտներու «բէկերթուած» մին մէջ կը մանեն, ճամանչելով հանդերձ Արեւելքի ֆոլքորի մասին մըր ծանօթութիւնը:

Տեղը կը պակսի հոս ինձի՝ բնորուելու համար շատ մասնայատուկ երաժշտութիւնը Հայոց, երաժտաւութիւն որուն իր կշռութիւններն ու «թօնալիթէ ները, մինչեւ իսկ հովուերգական երգերուն մէջ, գրեթէ եկեղեցական երեւոյթ մը կուտան, թէպէս եւ մերթ շատ արեւելեան անփութութեամբ մը առողորուած: Կ'արժէք երկայն յօդուած մը նուրիքի:

Լսեցինք յաշորդարար, Պ. Զօվանեանի բանախօսութեամբը մեկնարանուած, մններդներ, զուգերներ եւ խմբերներ, որման հոմիւտաս վարդապետի դաշնակումները մերթ բոլորվին զասական հրկիք մը կուտային, եւ ուր նկատեցի շատ մասնաւոր «էֆէննիր» բոլորովին նուագարանային: Պէտք է յիշել նաեւ հետա-A.R.A.R. @

Քրցական պարի հրանակները զոր շատ յատ-
կանչական կերպով դաշնակի վրայ նուռագեց
Օր. Շուշիկ Բարյախան :

Կոտորները նշանաւոր կերպով արտայայ-
տուեցան , չնորիւն . Օր. Մարգրիտ Բաբայանի ,
ներհուն երգչունի մը՝ խորապէս արտայատիչ
ձախով , Պ. Մուղունեանի՝ որ Եթոնորի շատ
մաքուր թէմպի ունի եւ իր ձայնը կը վարէ
կասարեալ տպանովութեամբ , Պ. Շան-Մուրատ-
եանի՝ որ շատ ծափանարուեցա Կուռնիկը եր-
գելով , եւ Կոմիտաս վարդապետին՝ որ խումքը
զեկավարեց եւ ինըն իսկ երգեց եկեղեցական
յուղի մելոդիներ :

Հասարակութիւնը շատ իրաւացի խան-
գավառութիւն մը ի յայտ բերաւ եւ կրկնել
տուաւ շատ մը կը Կոտորները փորկամին՝ հակա-
ռակ որ ան արդին շատ ճողի էր :

Le Courrier Musical (15 դեկտ.) կը գրէ .

Այնքան ուժեղ որքան մանակառուկ է
համի այդ հայկական երաժշտութեան , որմէ
բազմաթիւ եւ պատուական կտօրներ մեզ հրամ-
ցուեցան Սալ աւել-զ-Ակրիքիւլթէօրի նոուագա-
հանդէսին մէջ : Այս նուռագահանդէսը տեղի ու-
նեցաւ ինամբով Կոմիտաս վարդապետին , ներ-
հուն երաժշտագէտ եւ խանգավասու տարածիչ իր
ցեղին բնիկ արուեստին :

Պ. Զօպանեանի մէկ շահեկան բանախօսու-
թիւնը ըստ արքանուոյն գովարնեց Հայոց երա-
ժշտութիւնը ու բանաստեղծութիւնը , ինչպէս
եւ Կոմիտաս վարդապետի արդիւնաւոր եւանդը
Յետոյ՝ լուուեցան սիրոյ երգեր , աշխատանքի
երգեր , պանդուխար երգեր եւ կրօնական եր-
գեր , խմբերդ կամ մենադր , բոլորն ալ անհու-
նապէտ արայայտիչ եւ որոնց մէկ մեծ մասը
հասարակութիւնը կրկնել տուաւ :

Պատուական էին մաներգիները , Օր. Մ.
Բաբայան , Պ. Մուղունեան եւ Շան-Մուրատ-
եան . պէտք է գովեստով յիշել նաեւ . Օր. Շու-
շիկ Բարյախանը , որ գանակի վրայ նուռագեց
ժողովրական պար եղանակներ , եւ զարձեաւ՝
եկեղեցական մելոդիներ երգելու իր կերպին
համար՝ Կոմիտաս վարդապետը , որ հոգին էր
այս երաժշտական հանդիսութեան :

Le Monde Musical (15 դեկտ.) կը գրէ .

digitised by

Անա նուռագահանդէս մը որ մեզի կուսայ
նորութիւն , որ մեզի կուտայ անտափ բան մը ,
որ մեզ կը տանի հեռուն եւ մեզ կ'ասկրեցնէ
կեանքը ժողովրդի մը զոր չենք ճանչնար . Պոր-
կօ-Ծի-գութէրի լեզուն պէտք էր՝ զաղափարը
մը տալու համար համելութեանը վրայ այդ ժո-
ղովրական կամ եկեղեցական երգերուն զոր
Կոմիտաս վարդապետը մեզի կը բերէ Հայաս-
տանէն , ու զարձեաւ բաւական չէ . ոկէտք է
անձամբ տեսնել սլուէթին այդ երգեամ սեւ ուր-
ակամին որուն բարձր վեղարը կը վերացնէ
ստուերի անկումը որ կը թափի իր անձէն .
պէտք է անձամբ զգալ խորհրդաւորութիւնը ,
քաղցր մելամաղձութիւնը , հաչական շքեղու-
թիւնն այդ երգերուն որ Ամսնակարողին կ'ա-
ղերսն կամ կը պանծացնեն բարութիւնները
բնտթեան , սիրախան զեփիւոր , դրան աղջեւ
ծաղկող « ինկի ծառը » , բարերար անձեւոր ,
« ջան եղը » , « ալդէր եղը » . պէտք է անձամբ
լսել պարի եղանակներու յափշտակող ուժը ,
զոր գանակին վրայ արձակեց շատ ինքնափակ
Օր. Շ. Բաբայանը :

Պէտք է նաեւ անձամբ լսել զաղափար կազ-
մելու համար այդ հրաշալի երգիչներուն վրայ ,
ՊՊ. Շան-Մուրատաեան , Մուղունեան եւ Օր.
Մ. Բաբայան , եւ մարդ ցաւ միայն կարող է
զգալ որ արդին իսկ մեր յիշողութեան մէջ այն-
քան հեռու ըլլայ , բայց եւ անքան բարձր ,
այդ յայտնութիւնը անծանօթ գեղեցկութեան
մը , զոր մարդ պիտի ուզէր կրկնին տեսնել ,
ու բոյնեաւ առաջին հանգիսումն իսկ՝ մարդ
անոր համար անսամեան սիրով մը լեցուած կը
զգայ ինքնինը :

Aurogeph մէջ , Պ. Փոլ Կիօ կը գրէ .

Կոմիտաս վարդապետ , գլուխական էջմիած-
նայ Մայր Եկեղեցւոյ , եւ որ այժմ մեր հիւրն է
ի Փարիզ , ձեռնարկած է ֆրանսական հասարա-
կութեան ծանօթացնել իր երկրին ժողովրա-
կան ու եկեղեցական երաժշտութիւնը , հետե-
ւելով իր հայրենակից եւ մեր արի բարեկամ
Պ. Զօպանեանին , որ , բազմաթիւ հատորներով ,
որոնց մասին Օրոր խօսեցաւ արդէն , յայտնեց
Ֆրանսային , արեւելեան տեսիներով կիտուա-
ծաղար ունով մը , Հայաստանի զրական եւ քեր-
թողական հանճարը :

A.R.A.R. @

Կոմիտաս վարդապետը վերջերս տուաւ երկու նուազահանդէս, մինչ « Ալիրիքի լթէօր տը ֆրանս սի սրահն մէջ, մի սը « Ծնկերական բարձր ուսումնապիտո թեանց Դպրոցին » կըց ուած « Արուեստի Դպրոց »ին մէջ :

Ո՞վ զմայելի թարմութիւնը լոռիի երկրագրիներու երգերուն, զոր արտայայտութեան այնքան մեծ ազդուութեամբ երգեց Պ. Շահ-Մուրատեան — հայ աշակերտ մը մեր երաժշտական Վոնսերպաթուարին՝ խումբին ընկերակցութեամբ :

Խոչպէս արդէն սիի ուրիշ յօդուածի մը մէջ, ինչ որ ամենին աւելի արժանի է սրանն չացման հայ ժողովրդական բանաստեղծութեան մէջ, իրերու տեսակ մը հոգեբանական բայատրութիւնն է : Միեւնոյն նկատողութիւնը կարելի է ընել եւ հայ ժողովրդական երաժշտութիւնն մասին իր կշռութիւնը, իր ճայնականութիւնները, իր մելոտիական չեշտին փափկութիւնը զայն կը գարձինն նկարագեղ ու միանգամայն յուղիչ արտայատութիւն մը ցաւերուն այդ ժողովրդին որ զինք չըջապառող գեղեցկութիւններուն ի տես կը խայտայ, բայց որուն հոգին սեղմուած, շղթայուած է ցաւէն : Այդ տառապանին է որ ժողովրդական հոդին անդադար կը մէջ արտաքին աշխարհին օդնութիւնը հայցելու .

Հով արէք, սարեր ջան, իով արէք, իմ դարդին դարման արէք .

. . . Սարեր, ծորեր, դաշտեր, ջըրեր, Մարմանդ մարմանդ վազուլ աղբիւրներ, Մի վեր կացէք, իմացէք, Տեսէք իմ սրտի ցաւեր :

Սուր պայքար մը կ'անցնի, սակայն, ընութիւն ու մարգուն միջն, որովհետեւ լեռները, աւազ, և հով չեն անում», եւ մարդկային ցաւերու « գարման չեն անում» Բւստի եւ բանաստեղծը անսույց է . ինչ պիտի ըլլայ իր եղբայրը .

Աղբէր իր ձին թամբել ա ,
եարօչ դըռնէն անցել ա .
ելն դաշտը խալցել ա ,
Անձրեւ եկ թրջն ա :

digitised by

Բարերազդաբար « արեւը զայն ընդհուուպ պիտի չորցնէ » . որովհետեւ ժողովուրդը ցաւը կ'երգէ, բայց անոր ետեւը կը փնտոէ ուրախութիւնը, կանքի յաւիսենական ազդիւր :

Իր երկու նուազահանդէններու միշոցին, Կոմիտաս վարդապետը մեզի լսելի ըրաւ չանեկան շարք մը միլոտիներու, ուր ըմբռչիւնցինք բնալզարի համը, եւ զմայլեցանիք գաշնակու մին վրայ, որ նոյն ինքն Կոմիտաս վարդապետի բարձր հմտութեան ու հսկնարաւորութեան դրձն է : Աւ նուազ չպահնչացանք Կոմիտաս վարդապետի տաղանդին ու հմուտիեան վրայ՝ եկեղեցական երգերուն մէջ՝ զոր ինքն իսկ երգեց՝ ճանոնդ մը որուն հաշիւնը, խորապէս արտայատիչ, սրանը կը ցնցէր :

« Մեզի իմացուցին թէ Կոմիտաս վարդապետը մտագիր է ի մտու հրատարակել հայկական մելուսիներու շարքի մը առաջնին հասորը : Անկեղծօրէն կը ծափահարենք այս պատուական գաղափարին .

« Պ. Զօպանեան, որ երբեք առիթ մը չի փախցնի յայտնելու իր սէրը հայրենի երկրին, քանի մը վայրէենանի համար ընդմիշնց Կոմիտաս վարդապետի առաջնին նուազահանդէսին երգուած կառուներուն շարքը՝ արտասանելով Հայատունի բանաստեղծութեան եւ երաժշտութեան վրայ բանախոսութիւն մը, զոր ներկայ ստուարաթիւ հասարակութիւնը ջիրմօրէն ծափահարեց : Քիչ օրէն զրբոյի ձեւով հրատարակուած պիտի տեսնենք այդ վրական զործը : Միեւնոյն ատեն, Մերիիւն ըլ Ֆրանսի նոյ. 15ի թուի մէջ կը գտնենք Պ. Զօպանեանի մէջ յօդուածը՝ « Ժամանակակից Հայատուանի առաքեալլին » Ն. Վ. Մկրտիչ կը բանական մասին :

(Յօդուածին օւարունակիւրիւնը ամփուամ մըն ե Խրիմեան Հայրիկի նուիրուած ուսումնասիրաբան որուն բարգմանաւրիւնը Անահիտի բներեցողները կը գտնեն մեր այս բիւին մէջ, Յիւատակելով « Այլ արդ ուր մեր խաջանաւա իշխանի . . . , հայուածը, Պ. Կիր կ'աւելցնէ . « Այս կողը հօմարապէս Լեոփարտիական վեհութիւն մը ունի :

